

Diószegi Ferenc kőműves; Juhász Béla, a helyi, szociáldemokrata Magyar Alföldbe verseket író szellemi inségmunkás; Kiss Terézia cipőfelsőrész-készítő; Kohán György, Kovács Mihály kárpitos; Müller Magda, az újvárosi gyógyszerész leánya; Papp Lajos dalárdatag (a mai költő, a Napjaink főszerkesztőjének apja); Porjesz Klára zenetanár; Posztós Sándor (volt direktórium tag), Süli Károly kőműves, a dalárda vezetője; Székely István ügyvéd; Zombori István, a Munkásbank vezetője. Aki nehezen nélkülözötte volna a könyv árát, annak ajándékba adták a kötetet, így például Juhász Bélának és az akkor már második éve itt élő Kohán Györgynek. Maga Takács dedikált példányt kapott József Attilától. A száz számozott példány közül a nyolcvannyolcadikba a következő ajánlást írta a költő: „Takács Ferencnek meleg barátsággal. Bp. 1934. dec. József Attila.”

A Medvetánc terjesztése mellett szép bizonyítéka a munkásotthonban folyó tudatos nevelőmunkának a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumával való kapcsolat, illetve kiadványaik megrendelése is. E kapcsolat fölvétele, az ismerkedés az 1935. augusztus 25–27-i vásárhelykutasi, vásárhelyi írótalálkozó alkalmával történt. Ekkor – mint ismeretes – mintegy harminc író, publicista – köztük a népi írók java, Szabó Pál, Nagy Lajos, Féja, Illyés, Kodolányi, Sinka és mások – valamint néhány gazdasági középvezető, Simándi Béla és az olvasókörök meghívására háromnapos látogatást tett a kutasi tanyavilágban és a városban, hogy a valósággal szembesülve megoldást próbáljanak találni a nép bajainak orvoslására. A találkozón a népi írók mozgalmával rokon csoport, a szegedi fiatalok küldöttei, Buday György és Tomori Viola is részt vettek. A parasztok, munkások kulturális felemeléséért dolgozó, baloldali egyetemi csoport elnöke, a későbbi világhírű grafikus, fametsző Buday itt és ekkor jut el a munkásotthonba, ismerkedik meg Takács Ferencel. Találkozásukat, megismerkedésüket Budaynak a tanyajárás után tíz nappal kelt alábbi levele⁹ dokumentálja, egyben azt is bizonyítja, hogy József Attila mellett a szegedi fiatalok új értékeket közvetítő kiadványai, így például Radnóti Miklós első kötetei is, utat találtak, eljutottak a vásárhelyi munkásokhoz.

Igen tisztelt kedves Barátom, szíves elnézésedet kell kérnem, amiért csak most tudok eleget tenni a számomra nagyon kedves és főleg értékes vásárhelyi találkozásunk alkalmával tett ígéretemnek. Összeválogattam kiadványaink közül néhányat, melyek gondolom érdekelni fognak s ezeket megismerkedésünk emlékekül kérlek fogadd szeretettel. Mivel sajnos szerény keretek között működik mozgalmunk, valamennyiből nem tudok másodpéldányt küldeni az Otthon könyvtára részére. Ha azonban a könyvek egyik-másikat alkalmasnak látnád szélesebb körű megismertetésre s azt nekem szíves volnál megírni, megpróbálom azokból további példányokat küldeni.

Még egyszer hangoztatva, hogy a vásárhelyi útnak számomra egyik legnagyobb nyeresége éppen a Teveled való megismerkedés és higgadt, reális előadásod meghallgatása volt. Képviselő uram, vagyok törekvéseinket további szíves barátságodba és megértő jóindulatodba ajánlva őszinte igaz híved

Szeged, 1935. 9. 6.

Buday György

Kőszegfalvi Ferenc

A Balaton-felvidéki szőlőtermelés demokratikus hagyományai, a hegytörvények¹

A XVII–XX. sz. eleji szőlőtermelés jogi kereteit az írásba foglalt hegytörvények adták. A szőlőhegyeken ugyanis fejlett önkormányzat alakult ki, a szőlőingatlanok forgalmát, a művelés és általában a szőlőhegyi élet normáit országos és helyi szokásjog együttesen szabályozta, amelyeket a késő középkortól pontokba szedve írásba is foglaltak. Ezek a

¹Elhangzott 1988. augusztus 4-én Balatonfüreden, a Minőségi szőlőtermesztés a Balaton-felvidéken című rendezvényen, amelyet a Balaton-felvidéki Szőlő- és Bortermelők Egyesülete rendezett.

szabályzatok az évszázadok során kialakult népi jogszokást tükrözik és egyfajta viszonylagos „demokrácia”, valamint termelői azonosságtudat és érdekképviselőt megszervezett tanúként foghatók fel. A szőlőhegyek rendjének alapját ezek a fontos, ma már inkább csak levéltárakban megtalálható régi kéziratok okmányok jelentik. Okmányoknak nevezhetők, mert a hivatalos és hivatali élet tükrözése mellett a szőlőhegyen élők-dolgozók jogait és kötelességeit foglalták bennük össze.

Az első, és ma ismert legrégebbi hegyszabályzatok a XV. sz.-ból származnak. Ezek közé tartozik 1445-ből Sásony hegykönyve, a latin nyelvű vajnori 1460–1470 körülről, és a tordasi 1486-ból, valamint 1565-ből Nyulás és Nezsider szőlőhegyére vonatkozó is ismert. Sopron város szőlő- és szántóművelési szabályozása a XVI. sz.-ban keletkezett, 1629-ből Somló vásárhelyi oldalán a hantai prépostság szőlőinek hegytörvényekbeli szabályozása készült el. A guari és a Szent-György-i szőlő rendtartása 1643-ból ismert, majd 1653-ban a diás-vonyarcvashegyi szőlőké is elkészült. A török hódoltság után, a nagymértékű újratelepítések révén a szőlőterületek megnövekedésével az új szőlőkre értelmezett szőlőhegyi szabályzatoknak a száma gyarapodott. Az egyházi és a világi földesurak kezén levő szőlőhegyek beültetésének szabályozása a szőlőtermesztők közös érdeke mellett azonban mindig a tulajdonos uraság érdekét is szolgálta.

A XVIII. sz. elejétől már a Balaton tágabb környékéről is szép számmal találunk hegyrendeleteket, hegytörvényeket. 1727-ből Kisbarát szőlőire, 1732-ben Ság-hegy szőlőire, 1733-ban a csereszegi szőlőkre, 1743-ban a Somló szőlősi oldalára, 1752-ben Csereszegtomajra, Badacsonytomajra és Monoszló szőlőire. 1756-ban szintén Badacsonytomajra, majd ugyancsak innen Csereszegtomajjal együtt 1769-ből találunk újabb hegytörvényeket, majd a lovasi szőlőhegyről 1769-ből, Órvényes német nyelvű hegytörvényei 1776-ból ismertek, Somlószásárhelyé 1803-ban, Balatonszabadié 1823-ban, Gulács-hegyé 1836-ban, Somló közös hegyrendelete 1866-ban, Csajágé 1870-ben, Kővágóórs–Révfülöp 1903-ban fogalmazódott meg.

Természetesen a hegyrendeletet alkalmanként (pl. új földesúr érkezése után), illetve sokszor évenként is megújították, ezért fordulhatott elő, hogy több évvel a korábbi kiadása után újra írásba foglalták őket, és bennük a szőlőhegyen élők, dolgozók és a szőlőt jogilag birtoklók gazdasági-társadalmi életfeltételeit is. Az egyre bővülő pontokban – sokszor barokkos cikornyasággal – szabályozták a szőlőhegyi társadalmi érintkezés normáit.

1848-ban a földesúri, nemesi előjogok eltörlésével a közteherviselés kivívásával és a dézsamagváltással – még ha ez el is húzódott és különösen fájdalmas pontja volt a szőlőtermesztésnek – a szőlőhegyi törvények is megváltoztak. Már nem a földesúr és a jobbágy, nem a nemes és a nemtelen alattvaló állt egymással szerződésben a közös szőlőhegyeken, hanem az egyenlő tulajdonjoggal rendelkező birtokosok, akik között születési előjogból adódó különbség nem állt fenn. Ezért ezekben a fogalmazványokban – még ha formája emlékeztet is a korábbi évszázadok törvényeire – már a valóban kölcsönös érdeken alapuló szövetkezés csírája figyelhető meg. Az uradalmi tisztviselők, alkalmazottak ellenőrzési, beszámoltatási, büntetőjogi, felügyeleti joga megszűnt. 1848 után már csak az erkölcsi-szakmai súlyuk és tekintélyük dominált a szőlőhegyeken. Persze antidemokratikus szervezkedésre és hatósági akadékoskodásra még ezután is alkalmuk nyílt a kapcsolataik révén, a feudálkapitalista vármegyei adminisztráció és bürokrácia segítségével.

A szőlőhegyi társadalmi érintkezést megszabó rendeletekre azért volt szükség, mert a feudális évszázadaiban a dunántúli szőlőhegyeken – ugyanúgy, mint az ország más területén is – a nem nemesi osztály tagjai nemesi jogú ingatlant szerezhettek. Ez azt jelentette, hogy a szőlőbirtokkal, a zsellér, a jobbágy-paraszt, mint sajátjával rendelkezett, azt szabadon adhatta-vehette, bár az uraság tulajdonjoga eközben érintetlenül maradt. Szorgalma, teremtő ereje fejében az általa létrehozott szőlővel adásvételi jog illette meg őt, ha a földesúrral történt megegyezést (dézsma, hegyvám, ajándék, rendszeres művelés, gondozás stb.) maradéktalanul teljesítette. A szőlő után a szolgáltatás állandóbb volt, így kevésbé volt kitéve a szőlő művelője, a szőlőtulajdonos földesura szeszélyének, mint pl. a szántó-vető paraszt. Ugyanakkor a földesúrnak is érdeke volt, hogy szőlőjét, szőlőhegyét rendszeren gondozzák, mert így állandó dézsmája abszolút és relatív mértékben is nőtt, hegyvámot pedig magasabb értékben kérhetett a teljes termésben, jó karban tartott szőlője után. A jobbágytelken kívüli szőlő a történettudomány korábbi megállapítása szerint is mindig fontos volt a jobbágyiség megélhetésében.

Á telken kívüli szőlő és irtványföldek esetében érdekes birtok-vagyonjogi kettősség állt fent. Míg a földesúr a tulajdonos mivolta miatt a termőföldet bírta – mint különleges

termelőszközt – addig munkája, szorgalma, valamint az eltelepített szaporítóanyaga értéke révén a szőlőtőkékkel, mint növényegyedekkel, a tőkét gondozó zsellér, jobbágy-paraszt rendelkezett, ezért is válhatott a szőlő adásvételi jogává. Schams Ferenc – a hangyaszorgalmú, patikusból lett szőlészeti szakíró – is említi a reformkorban a somlói szőlők értékének becslésekor, hogy 1 hold jó szőlő 200 guldent is elért, vagyis 1 tőke ára 17 ezüstkrajcár volt.

Ez a különös helyzet elméletileg azt jelentette, hogy egymásra voltak utalva, vagyis a feudalizmusban egymás nélkül nem tudtak volna termelni. Gyakorlatilag viszont, ha nem volt megfelelő a zsellér, a jobbágy (akár munkája révén, akár az adószolgáltatás terén), akkor a földesúr bármikor kibecsültehetette, megválthatta a munkáját az osztályhelyzetéből fennálló területi tulajdonjog révén. Mindezen tulajdonviszonyokból levezethető mozgások éltették a szőlő adásvételi forgalmát, ami Észak-Magyarországon például már a XVI. században meglepően gyors ütemű volt. De Somló szőlősi oldalán is például Szabó Péter 1762. március 2-án elkeseredett, könyörgő hangú levelet írt gróf Zichy Istvánnak, mert a már 45 éve használt szőlőjét az uraság tisztartója 235 forintért elbecsülte. Írja is védekezésül, hogy „... Nagyságod hegy vámját minden visszálkodás nélkül, mindenkor be szolgáltatottam” – s ezért is nyomatékkal kéri vissza a szőlőt, már csak azért is, mert a megye bírái sokkal értékesebbnek tartották a szőlőt gondozott állapota miatt, és 300 forintra értékelték azt. Szőlőhegyén a földesúr is adhatott el szőlőt jobbágyának. 1713 áprilisában például gróf Zichy Imre, Böröcz Gergely nevű jobbágyának ad el szőlőt a szőlősi szőlőhegyen (oldal) a következő feltételekkel: a dézsma mellett évenként 5 vödör szőlőt, fél köből abrakot kellett beszolgáltatnia.

A szőlőbirtoklás viszonylagos korabeli szabadsága, a nagy múltú Balaton-felvidéki szőlőhegyen még inkább érvényesült. Önkormányzata volt a hegynek, választott előjárók, tisztségviselők irányították a hegy életét (bár a választásba a földesúr is beleszólhatott és természetesen az osztályviszonyok meghatározhatták a választást és a választható személyét is), képviselték a termelők érdekeit, esetleg még a földesúrral szemben is. Ugyanakkor az előjárók feladata volt a földesúr, vagy csak az urasági tiszttel tartott kapcsolatuk révén az uraság érdekeit is képviselni.

A Balaton-felvidéki szőlőhegyeken is viszonylagos demokrácia uralkodott. Ez azt jelentette, hogy a nemesi előjogúak egymás mellett művelték szőlőiket a városi polgárokkal, a jobbágyokkal és zsellérekkel. A megfelelő adó lefizetése után az eltérő vagyoni és osztályhelyzetű birtokosoknak egységesen a helyi szőlőhegyi törvények szellemében kellett élniük. A szőlőhegyen demokratikusan választott önkormányzati szervek szolgálták valamennyi birtokos érdekét. A szőlők művelésére, a bor forgalmazására hozott közös határozatok azonos eréllyel vonatkoztak a különböző társadalmi helyzetű szőlőhegyi birtokosra. A szőlőhegyi társadalom az önkormányzati, önrendelkezési rendszer egyik legmagasabb foka volt.

A hegytörvényekbe a minőségi szőlőtermesztés érdekében háromféle igényt, háromféle nagyobb téma területet fogalmaztak meg. Így az artikulusok tartalmaznak egyféle:

– társadalmi szerződést, általános és sajátos jogokat – kötelezéseket, az adózásokra, a hivatalos eljárások lefolytatására, a képviselői rendszerre vonatkozóan;

– átfogó és általános szakmai útmutatót a birtoklásra, a szőlőmunkára, a munkáltatás kérdéseire és ezen keresztül – nyugodtan mondhatjuk – a minőségi szőlőtermesztésre (az állandó gondos művelésre) nézve is;

– általános és sajátos együttélési, erkölcsi normákat, elvárásokat a szőlőhegyi élettel, munkával kapcsolatban. Ebben a témacsoportban a tízparancsolat tanait lehet világosan felismerni, természetesen a szőlőhegyi sajátosságok szem előtt tartásával.

Vizsgáljuk meg részletesen a fentebbiek alapján a hegytörvényeket. Elsősorban a választott tisztségviselőkkel, feladatokkal, hatáskörükkel kell megismerkednünk, hogy a minőségi szőlőtermesztésre való hatások világossá váljék előttünk. A tisztségviselők meghatározását azonban nehézzé teszi, hogy alkalmanként, koronként és szőlőhegyenként az elnevezésük nem egységes, változik. A terepgyűjtésen, visszaemlékezések során az utolsó 50–70 évben használt elnevezések kerültek elő, amelyek azonosak a XIX. sz. közepi rendtartások nomenklatúrájával. Ezek szerint fizetett tisztségviselők a Balaton-felvidéki szőlőhegyeken a *hegybíró*, a *jegyző*, és általában a *bat esküdt*, valamint a *hegypásztorok* voltak. Ezzel ellentétben, a nyugat-dunántúli és a korábbi, levéltári adataim nem egységesek a fentebbi elnevezés tekintetében. Somlón pl. az 1629-es hegyrendeletben hegyimestert és esküdteket találunk a vásárhelyi oldalon, az 1743-as hegyrendelet *hegybíró*t és *hegymestereket* említi a szőlősi oldalon, míg az 1803-as hegyrendelet *hegybíró*t, *esküdteket* és *szőlőpásztorokat*

nevezett meg a vásárhelyi oldalon. Ez utóbbi hegyrendelet tisztségviselő nomenklatúrája közelíti meg leginkább az 1864-es hegyrendeletét. Ez nem lehet véletlen, hiszen a legtöbb és leggazdagabb szőlőbirtokosokat a déli, vásárhelyi részen lehetett megtalálni, akik szava, tanácsa, nevezéktana, szójárása, döntő lehetett az új 1864-es hegyrendelet megszövegezésében, létrehozásában. A korábbi *hegymester* tisztségviselő név, a német *Bergmeister* fordításból származik, ami egész Nyugat-Magyarországon elterjedt. A tisztségviselő elnevezéseinek elhatárolása pusztán a nevek alapján – nem ismervén a név mögötti valós feladataikat – azért nehéz, mert a nagyobb, több birtokkal rendelkező földesuraknak valószínű keretszövegezésű hegyrendeleteik voltak, amelyeket elfogadtattak vagy mintának használtak fel a földrajzilag távolabb eső más szőlőhegyekben is. Így az elnevezések esetleg nem egyezhettek a helyi valósággal. Más nemzetiségű betelepülésénél is fennállhatott ez a névcseré.

A tisztségviselők felesküdtött közösség által megválasztott alkalmazottak voltak. Minden tevékenységükkel pártatlanságot, a szőlőhegyi közösség érdekét kellett képviselniük. Az esküjüket, fogadalmukat, ünnepélyes formában és alkalommal, hangos előolvasás után kellett hangosan elismételniük és fogadalmat tenniük a szőlőhegy gazdáinak (birtokosainak, művelőinek) közössége előtt. Somló hegyen a XVIII. sz. végén a XIX. sz. elején ez így hangzott:

Az Hegybéli Biráknak, Esküdtteknek, és Szőlő Pásztoroknak Hitek le-tétele formulája.

Én X. Y. esküszöm az tellyes Szent Háromságra, ki Atya, Fiu, Szent Lélek egy bizony Istenre, Boldogságos Szűz Máriára, és Istennek minden szenteire: hogy a minémű hegybéli Biróságot vagy Eskütséget, és hivatalt magamra felvettem, mostanság abban hiven, és igazán eljárók senkinek személyét nem tekintvén sem atyafiságot, sem szomszédságot, sem barátságot, sem félelmet, és adományt, hanem félre-tétvén mind azokat, valakit Kártételben titkon, vagy Nyilván éjjel- vagy nappal találók mind azokat ezen hűtömnök Kötelezése alatt leg-elsőben az Mélt. Uraság Tisztjének bémondom és magányosan véle semmiképpen nem egygyezek, úgy hasonlóképpen ezen hegyen levő Vinczellérekre és azoknak szorgalmat Vagyázásokra, és Munkásokra igaz vigyázással lések, s ha valamellyik Kár tételben és hamis munkáltatásnál tapasztaltatnék annak meg büntetésére iparkodom mellyet ha megcselekedni el mulasztanám Szabad Büntetésre a Mélt. Uraság részéről magamat ajánlom és Kötelezem.

Isten engem úgy segéllyen és Istennek minden Szentye.

A szőlőpásztorok felfogadásakor a hegybírák a „Hegy igazságát”, vagyis a hegy jogát ismertették a leendő szőlőpásztorral, és munkája maradéktalan elvégzésére eskették meg. Az elismételt és fogadott esküvel kötelezte magát a szőlőpásztor, hogy csak a szőlőhegy érdekeit nézi, sem magát, sem rokonságát előnyökben nem részesíti. A szőlőpásztor fizetett, közösség által választott tisztségviselője volt a szőlőhegynek. Fizetését conventióban kapta már a XVIII. sz. végén. A szőlőpásztort hasonló feladatokkal ruházzák fel a XIX. sz. közepi új hegyrendtartások is, úgymint éjjel-nappal a hegyet őrizni, a visszaéléseket bejelenteni, tolvajt fogni. A szőlőpásztor általában az éró szőlőre vigyázott, nyártól a szüret végéig.

A szőlőhegy rendjére egész évben a *hegymesterek* vigyáztak. Az emberi visszaemlékezések időbeli határáig feladatuk a XX. sz. elején a vízlevezetők gondozása volt, amit szigorúan ellenőrzött a hegybíró. A rosszul végzett munka esetén meg is büntethette a hegymestert. A hegymesterek hegyközségi fizetett alkalmazottak voltak, akiket tavasztól szüret végéig fogadtak fel. A hegyközség szövegeinek rendjére vigyázott, fegyvert viselt, amibe a töltényeket a *hegyelnök* adta. Ma hegymester, hegypásztor helyett a községi tanácsok fogadnak fel havi megállapított bérű *hegyőröket*.

A *hegybírók* a XIX. sz. első felében évenként többször is összehívták a hegyoldal birtokosait, és a szabályzatokat felolvasták az uraság tisztje előtt. Ilyen esetben, ha valaki nem jelent meg és akár otthonában, akár szőlejében találtak rá, megbüntették (1803.24.art.). A tisztségviselő választása évenként Szt. György napján történt, az uraság tisztje előtt. Ugyanakkor számolt be a hegybíró a hegyen történt bűncselekményekről is (1803.24.art.). Azt a szőlősgazdát, akit a hegyelöljáróság valamelyik tisztségébe választottak, de az a megtisztelő és felelősségteljes tiszttel nem akarta elvállalni – ha komoly oka nem volt rá – 4 forintra büntették a XIX. sz. elején, és az uraság tisztjénél kellett tisztáznia magát (1803.13.art.). A hegygyűléseken az uraság tisztje általában jelen volt. A szőlőhegy előjáróit megsérteni nem volt szabad, mert a hegy hivatalos személyei voltak. Ellenkező esetben a bírság fele az uraságé, másik fele a hegybíráké volt, és előírták, hogy a sértett előjárót „illendőképpen tartozik meg követni a sértőt” (1803.3.art.). A XIX. sz. közepi új rendtartások a hegybíró feladatait az iratok gondozásában, a közmunka vezetésében, a költségek behajtásában és kezelésében, a büntetéspénzek és jövedelmek számon tartásában határozta meg. A közgyűlést évente kétszer kellett összehívni. Először május 1-jére, vagy ha ez a nap ünnepre esett, akkor az utána következőre. Somlón pl. a vásárhelyi szőlőhegy birtokosait a

somlóvásárhelyi városháznál, a többi szőlőhegy birtokosait pedig a szőlőhegyen hívták össze. A második közgyűlést a mindenkori szüret másnapján tartották szőlőhegyenként, a hegybíró által előre kijelölt időpontban, valamelyik hegybirtokos présházánál.

A közgyűléseken választották meg az állandó bizottmány tagjait, évről évre megállapították és kivetették a költségeket, a kérdéses ügyekben döntöttek. A közgyűlés mellett a hegybeli hatóság szervezetéhez tartoztak a fizetett tisztségviselők (hegybíró, jegyző, esküdtek, hegypásztorok), valamint az állandó bizottmány. Az állandó bizottmány tagjait háromévenként, fele arányban vidéki (extraneus), fele arányban helybeli szőlőbirtokosokból választották az őszi (szüreti) közgyűlésen. Az állandó bizottmány tagjainak számarányát a szőlőhegyek területi nagyságának egymáshoz viszonyítása szabta meg. Így Somlóvásárhelyről 14, Dobáról 10, Nagyszőlősről 12, Kisjenőről 2, összesen 38 bizottmányi tagot választottak az állandó bizottmányba. A bizottmány tagjai voltak – szintén az 1864-es új somlói rendtartás szerint – a mindenkori hegybíró, jegyző és a hegyesküdtek.

A hegytörvények – a demokrácia jegyében – a tulajdonjogtól függetlenül biztosították a szőlő gondos és rendszeres munkálását. Parlagot nem szabadott hagyni, nemcsak a pénzbüntetés, hanem a végleges kibecsültetés, a szőlőterület elvesztésének veszélye miatt is. A túlbuzgókat, az egymás füves határmegyéit, határköveit, árkait, csatornáit kapzsiságból elkapáló gazdákat szintén szigorúan megbüntették. Ezeknek a szőlőhegyi építményeknek és létesítményeknek ugyanis a talajerózió elleni védelemben, a mesgyéken való közlekedésben, a határviták megelőzésében és a vízelvezetésben volt óriási szerepük. A támfalak megbontását, a kövek elhordását szintén tiltották a rendelkezések. A fiatal telepítéseket különös gonddal igyekeztek védeni. A gyökeres bujtványok értéke és a bennük okozott kár utólagos megfizetésének összege mindig nagyobb volt, mint a simavessző – gyökértelen – szaporítóanyagé. A gondos művelés megkövetelése főleg a talajmunkákra, az évi metszésekre vonatkozhatott. A szőlők műveltetése – elsősorban a nem helyben lakó birtokosok érdekét figyelembe véve – a vincellérek és az időszakos bér munkások felfogadása a helyi szokásokhoz igazodott. Azonban a munkáselecsábítást is büntették, az elfogadott megyei és helyi munkáltatási díjszabáson felüli juttatás szigorúan tilos volt.

A szüret meghatározott időben történt. 1848-ig, illetve az elhúzó dézsmamegváltás idejéig a dézsmálás miatt nem lehetett ennél a napnál előbb szüretelni. Ez a határidő azonban a különböző érésidejű fajtákat nem vette figyelembe: a vegyes fajtelepítések miatt a túl korán érők már a szüret idején rohadtak, a kései érésűek pedig még felérettek voltak. Természetesen ez a dézsmaborok minőségére, eltarthatóságára és eladhatósági esélyeire is kedvezőtlenül hatott.

A hegytörvények pontokba foglalt szabályai a borászati technológiára nem terjedtek ki, ilyen megkötéseket nem tartalmaztak. Ez is mutatja, hogy a dézsma vagy a hegyvám beszédhetősége miatt csak a termelési érdekegyeztetést tartották szükségesnek az egyházi és világi uradalmak. A bor értékesítésében azonban a szőlőhegyi birtokosok ismét együtt léptek fel a termőhely védelme érdekében. Így idegen borokat nem, vagy csak nagy nehézségek árán lehetett behozni, és a saját termelésű bort megelőzve kimérni. A számtalan pereskedés mutatja ennek a szőlőhegyi törvénycikkelynek a komolyságát. A borok helyi értékesítésében mind az uradalmak, földesuraságok, mind pedig a jobbágy-zsellér termelők közös érdekelt-ségi alapon álltak. Az már más kérdés, hogy a földesuraknak elsőbbségi joguk volt Szent Györgytől–Szent Mihályig (IV. 29–IX. 29.) a bort a környező kocsmákban kimérteni, vagyis éppen akkor, amikor a kistermelőknek a saját termelésű boraik már elfogytak télen, és a szőlőmunkálatással együtt óriási kereslet mutatkozott meg tavasztól szüretig a borokra szomszédos torkokban.

A hegytörvények harmadik nagyobb közös témaköre – ami köré csoportosítható a tartalmuk – az általános és sajátos együttélési, erkölcsi normákat tartalmazza. Ebbe a témacsoportba természetesen a korabeli (XVII–XIX. sz.-i) élet értékítéletét megszabó tízparancsolat tanait lehet felismerni a szőlőhegyi sajátosságokra alkalmazva.

Ha a hegybírák 1848 előtt valamilyen törvényt hoztak, ítéletet hirdettek a helységbeliek felett, akkor azt előbb az uraságnak – vagy megbízottjának – kellett megmutatniuk „és annak helybenhagyása után végrehajtani”-uk a szőlőhegyen. A szőlők eladását, cseréjét hegykönyvbe vezették be, az urasági tiszt és az esküdtek jelenlétében. Ezért az adminisztrációért ellenértéként pénzt kellett fizetnie a gazdának. Egyes bírságotlanság – mint pl. a munkáselecsábítás – pénzbüntetést kellett fizetni, aminek egyik része a hegyközségé lett. A birtokeladásnál a rokonságnak elsőbbségi joga volt a vásárlásban, majd a szomszédokat kellett

megkínálni az eladó szőlővel és 15 napig várni a választ. Ha ezután sem jelentkezett senki vásárlási szándékkal, azután bárkinek eladhatta a szőlőjét. Ha a szőlőbirtok felosztásában, öröklésében vita keletkezett, a hegybíró nem határozott addig, míg a felek 100 pénzt le nem tettek. A további perlekedés az uraság elé került. Az idegen (extraneus), nem helybeli szőlősgazdát, ha az nem rendesen művelte a szőlőjét, az uraság – akié tulajdonjogilag a szőlőhegy területe – egy helybeli gazda részére kibecsülhette a szőlőterületet, megfelelő pénzüsszeg letétele után.

Áldomásívás zárta le az adásvételt, amit a vásárló fizetett ki. Akik a szőlőhegyen valami rosszat tettek, azoktól a hegyemester „zálogba vette” a náluk lévő értékesebb eszközt, amit bizonyos bírság ellenében ki lehetett váltani. Somlón pl. a szőlősi oldalon az urasági kocsmában történtek a kiváltások. Szigorúan tilos volt káromkodni a hegyen. Ha valakit meghallottak, súlyosan megbüntették már a XVII. század elején is. Az általános káromkodási tilalmon túlmenően esetleg kitértek konkrétan is a gyakran használt káromlásra, pl. a „baszni” szót külön kiemelve, nyomatékkal tiltották említeni. A vásárhelyi oldalon a káromlás büntetéspénzét a plébános kapta, aki ezt az összeget a hegyen levő kápolnákra költötte.

A szőlőhegyi kápolnák búcsúja a védőszentek névnapján volt. Ilyen alkalmakkor a plébánia miséje után zászlókkal, egyházi jelvényekkel mentek a templomtól a hegyen levő kápolnáig. Útközben, általában a szőlők között, könnyörgő énekkel kérték terményeikre az áldást:

*Miatyánk Űristen
Hallgass meg minket
Áldd meg mezőnk és szőlőinket
Szentséges nevedben, kenyeret s bort kérünk,
Hallgass meg bennünket, kik Hozzád térünk
Miatyánk Űristen
Hallgass meg minket
Áldd meg mezőnk és szőlőinket.*

A XVIII. sz.-ban még külön zászlókat vittek a céhek is. A kápolnák előtt állt általában Szent Donátnak vagy Orbánnak, a szőlők védőszentjének szobra. Az egykor színezett, német határsról árukkodó szobrok a XX. sz. közepétől a kápolnáknak vannak elhelyezve.

Búzaszenteléskor a hegy felé fordulva a pap ismételten ugyancsak megáldotta a szőlőket. Külön imádkozott a hegy nagy értékű terméséért is. A termés érdekében még három keresztjáró nap volt 1945-ig például Somlón, amikor ugyancsak kimentek a hegyre.

Ha tolvajt fogtak a szőlőhegyen, vagy valaki legelésző marháját találták ott, azt át kellett adni a hegybíróknak. Ha futásnak eredt a szőlőtolvaj, a szőlőpásztorok puskalövésével is szabad volt megállítani, de szigorúan vigyázni kellett, hogy véletlenül se sebesítse meg, vagy meg ne ölje. Sikeres tolvajfogás esetén, nappal a szőlőpásztor 24 forintot, éjjel 48 forintot kapott a XIX. sz. első negyedében.

A kóborló marhák tulajdonosait már a XVII. század eleje óta súlyosan büntették. A legelésző állatok elleni védelem fontosságát az is mutatja, hogy 1743-ban például a Somló szőlősi oldalára vonatkozó hegyrendben a 7 pontból 4 csakis erre vonatkozott. Az éber vigyázásra szükség is volt, mert pl. egy 1752-es vizsgálat során derült ki, hogy a nagyszőlősi szarvasmarhái és sertései idegen birtokosok szőlői között kóboroltak, legelésztek. A szőlőpásztorok a behajtott, kóborló marhák után – melyek még nem tettek kárt – 10 „hajtó pénzt” számolhattak fel. Az okozott kárért nem egyforma volt a kimért büntetés: főleg az idegen, extraneus gazdákat bírságolták meg keményen.

Ha valamelyik gazdának kára keletkezett a hegybírákkal megbecsültették és az állatok tulajdonosával megfizették. Ha szántszándékkal hajtották a marhákat a szőlőbe, súlyos büntetést róttak ki az elkövetőre. Ha a marhát (amit éjjelre behajtottak) a begyűjtőhely udvaráról a gazda visszalopta, akkor súlyosabb büntetést róttak ki rá. Abban az esetben, ha nem lehetett az állatot behajtani, a szőlőpásztor agyon is löhette. A szőlőhegy közelében – általában szüret végéig – tilos volt a legeltetés, nehogy a hegybe tévedhessen a kóborló állat.

Nem volt szabad vadászni a szőlőhegyeken márciustól szüretig, életbiztonsági okokból. Szüret után is csak a nemeseknek engedélyezték, az ún. „adózóknak” már az 1514-es Dózsa-féle parasztháború óta tiltották, politikai veszélyességük miatt.

*